

Konferenssi kuvista ja historiasta Brysselissä 10.–11.3.2009

Riitta Oittinen

Brysselissä järjestettiin maaliskuussa 2009 kansainvälinen konferenssi kuvista ja historian-tutkimuksesta (*Conference on the Historical Use of Images*). Se oli kahden päivän tehopaketti, josta vastasivat Brysselin hollanninkielinen yliopisto (*Vrije Universiteit Brussel*) ja flaamien kulttuuriperintöä vaaliva uusi keskus *Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed* eli FARO. Konferenssi käsitteli dokumentti- ja taidevalokuvausta, lavastettuja valokuvia, piirroskuvia, mainoksia, historian kuvallista esittämistä, tv-sarjoja ja tutkimuskohteiden valokuvaamista. Näiden ohella sivuttiin mielikuvia. Puheenvuoroissa toistui pari ilmeistä seikkaa. Kuvia hyödyntävässä tutkimuksessa ei vallitse yksimielisyyttä metodologiasta. Tutkijan koulutustausta vaikuttaa sekä kuvien painotukseen että aineiston valintaan.

Monet esitykset käsittelivät historiapolitiikkaa ja kollektiivista muistia, vaikkei näitä käsitteitä liiemmin viljelty. Ovathan kuvat kautta aikain olleet väline ihmisten sydänten voittamiseksi, kuten yksi alustajista kiteytti, muistuttaessaan samalla että viholliskuvan rakentamisen yhteydessä on pönkitetty aina jonkinlaista omakuvaa.

Vuonna 2008 Brysselin keskustaan avatussa toimitalossa sijaitsee FARO:n ohella muitakin flaamien hallinnoimia kulttuuriorganisaatioita. Kuva: Riitta Oittinen 2009.

Propagandaa, lavastamista ja kuvallista rekonstruktiota

Konferenssin aluksi sen järjestäjät, jatko-opiskelijat Joeri Januarius ja Nelleke Teughels, totesivat ettei visuaalisuudesta ja historiasta kiinnostunut saa juuri apua belgialaisten yliopistojen opetusohjelmasta, olipa kyse teoriasta, metodologiasta tai teknisistä valmiuksista. Ilmentymä tästä tavallaan on, että belgialaisissa tieteellisissä julkaisuissa kuvaa käytetään lähinnä historiantutkimuksen kuvituksena. Lisätiedon tarvetta osoitti sekin, että yksi tutkija totesi, että hän olisi tuonut mukanaan 200 opiskelijaa, mikäli joukko vain olisi mahtunut pienehköön konferenssihuoneeseen.

Kivenheiton päässä FARO:sta on Brysselin todennäköisin suosituin nähtävyys, pieni Manneken Pis. Nykyisin patsaan ihailijat postittavat kuvia siitä – ja itsestään – myös erilaisten verkkoyhteisöjen sivuille. Kuvassa makeiskaupassa olevia jäljennöksiä patsaasta. Kuva: Riitta Oittinen 2009.

Valtaosa puhujista keskittyi synnyin- tai asuinmaansa kuvamateriaaliin. Vähemmän kokeneiden tutkijoiden call for papers -esitykset jäivät hieman sisälähtöisiksi. Ne tarjosivat kuitenkin valikoiman esimerkkejä kuvan käytön hyödyntämisestä. Aihepiirejä olivat vallan välineet ja kertomukset, muuttuva lapsuus, pukeutuminen, työväestö, työpaikat ja utopistiset maisemat. Sangen kirjava kenttä siis. Kirjavia olivat myös aineistojen valintakriteerit, menetelmistä puhumattakaan. Tosin yksi maasta toiseen toistuva opinnäytetyön formaatti tuntuu olevan aiheen X kuva lehdessä Y – tai aihe Y mainoskuvissa.

Esitelmöitsijöistä esimerkiksi Thomas Cauvin havainnollisti, miten eri tavoin Irlannin vuoden 1798 kapinaa on visualisoitu suurelle yleisölle. Vuonna 1998 sekä Dublinissa sijaitseva Irlannin kansallismuseo että Pohjois-Irlannin Ulster-museo järjestivät tahoillaan kapi-

naa käsittelevän näyttelyn. Toisistaan poikkeavat näkemykset tapahtumasta ja sen merkityksestä ilmenivät jo näyttelyiden nimivalinnoissa. Eri tulkinnat konkretisoituivat visuaalisen näyttelymateriaalin valintaan ja sen painotuksiin, katalogista alkaen.

Ranskalainen Alain P. Michel puolestaan esitteli yksityiskohtaisesti, kuinka hyödyntää Renaultin autotehtaasta tuotettua valtavaa materiaalia, joka koostuu teknisistä piirroksista, valokuvista ja filmeistä. Niiden käsittely on hänestä mielekkäintä nimenomaan korpuksena ja sarjoina, jolloin aineiston vertailu, yhdistely ja rekonstruktio voivat tuottaa uutta tietoa käsitellystä aiheesta. Kuvanmallintaminen yhdessä arkeologien kanssa on tuottanut muun muassa havainnollisen animaation autotehtaan kokoomalinjasta. Ranskalaisen(kin) tutkimusmaailman ollessa erilaisten muutosten alaisena on epäselvää, kauanko tämänkaltainen tutkimus saa rahoitusta. Michel totesi, että hänen täytyi lähteä kesken konferenssin takaisin kotimaahan lakkoilemaan.

FARO:n vieressä on monitoimikeskus Recyclart. Sen ympäristössä on runsaasti graffiteja ja seinämaalauksia. Kuva: Riitta Oittinen 2009.

Mielikuvituksen herättävä luento tuli muotihistorian professori Rachel Worthilta. Hän keskittyi englantilaisen Henry Peach Robinsonin (1830–1901) tapaan dokumentoida maalaisväestön pukeutumista 1800-luvulla. Robinsonin menetelmä oli ostaa vaatteita maalaisilta ja ikuistaa ne mallien päällä. Näin hän lavasti valokuvillaan asetelmallisen ja taidemaalauksia muistuttavan nostalgisen maailman, jossa oli elementtejä ajan maaseudusta. Tässä erikoisessa ”dokumentaatioprojektissa” Robinson sai kuitenkin pelastettua aikanaan väheksytyjä kansanvaatteita myöhempiä tekstiilihistoriallista tutkimusta varten.

Itseäni kiinnosti erityisesti Latviasta tulleen Sergei Krukin systemaattista analyysikehikkoa hyödyntävä esitys poliittisten hallintojärjestelmien vaikutuksesta muistomerkkien

aiheisiin, rahoitukseen ja niiden ympäristön tilankäyttöön. Tietynä periodina Latviaan pystytettiin enemmän Lenin-patsaita kuin muistomerkkejä paikallisille runoilijoille ja taiteilijoille yhteensä. Sittemmin Latviassa on ryhdytty pystyttämään uudestaan saksalaisia muistomerkkejä. Viesti on, että ne ovat osa maan eurooppalaista perintöä.

Monumentteja siis haastetaan, tuhotaan ja tulkitaan ja niiden merkitys näyttäytyy eri ihmisryhmille eri tavoin. Kruk havainnollisti valokuvin kuinka osa latvialaisista taiteilijoista muotoili Lenin-patsaasiinsa tyylillisiä yksityiskohtia latvialaisena pidetystä identiteetistä. Yksittäisiin muistomerkkeihin tehtiin myös ajan kuluessa lisäyksiä tai poistoja. Esimerkiksi Lenin-patsas, jonka edessä on aikanaan otettu propagandavalokuvia Komsomol-nuorista, on sittemmin sotkettu graffitein. Toisaalta 1990-luvun alussa de-russifikaation hengessä Riikan oopperassa sijaitsevasta veistoksesta poistettiin siinä aina kiinni ollut tähti. Kun paljastui, ettei kyse ollutkaan kommunistisesta lisäkkeestä, tähti jouduttiin laittamaan takaisin.

Materiaalisesta kulttuurista mielikuviin

Anne Croninin (Lancasterin yliopisto), Marga Altenan (Nijmegenin yliopisto) ja Kees Ribbensin (The Netherlands Institute for War Documentation) mestariluokat pureutuivat moniin tärkeisiin kysymyksiin, joille tämä lyhyt raportti ei valitettavasti tee täyttä oikeutta. Puutetta korvannee, että osa konferenssipapereista tullaan julkaisemaan englanniksi. Verkolle pääesiintyjät eivät ole käsittelemäänsä kuvamateriaaliaan ainakaan toistaiseksi laittaneet.

Mainoskuvia tutkiva sosiologi Anne Cronin avasi kiehtovasti koko tutkimusprosessiaan, kuten analyysivälineidensä löytymistä vasta matkan varrella. Hankkeensa alussa hän valokuvasi Manchesterin ulkomainoksia viikkokausia, ja etsi sittemmin vertailuaineistoa paikallisarkistoista ja taidekuvien kokoelmista. Niitä tarkastellessaan hän havaitsi kaupungin olleen täynnä ulkomainoksia jo 1900-luvun alussa. Cronin totesi, että koska nykyisin eri medioissa on tarjolla valtavasti historiallista kaupunkikuvaa – varsinkin määrättyistä kaupungeista, kuten New Yorkista – niiden perusteella mieleemme on iskostunut eräänlainen menneen ajan kuviteltu kaupunki. Tällainen mielikuva ohjaa meitä silloinkin, kun käsittelemme ja ajattelemme erityisiä kaupunkeja.

Manchesteria ja Detroitia koskevan kuvamateriaalin avulla Cronin teki myös huomioita mainosten suhteesta moderniin urbaaniin rappioon: ulkomainosten vähäisyys kertoo laman ohella koko tulevaisuudenuskon katoamisesta. Näin on hänestä käynyt Detroitissa. Vaihtoehtoiseen tulkintaan Cronin otti apua Henri Bergsonilta lainaamastaan fabulaation eli satuilun käsitteestä, joka tarjoaa mahdollisuuksia muutosajattelulle: taantumaa ikuistavat valokuvat voivat avata kysymyksiä siitä, mitä tapahtuu seuraavaksi, ja täten kantaa itsessään muutoksen siementä. Vaikka yleisö piti Obaman hengessä esitettyä viestiä toivosta sympaattisena, se ei aivan niellyt näin voimakasta tulkintaa (mieli)kuvien yhteiskunnallisesta muutosvoimasta.

Visuaaliseen kulttuuriin erikoistunut Marga Altena aloitti toteamalla, että kuvista löytyy asioita joita kirjallisissa lähteissä ei ole. Kuvat voivat myös kertoa kirjallisista lähteistä poikkeavia tarinoita. Naisten työtä dokumentoivaa materiaalia tutkinut Altena huomautti, että esimerkiksi tehdasmiljöötä kuvaavat valokuvat olivat monesti lavastetumpia kuin samoissa kohteissa tehdyt elokuvat. Koska filmaustilannetta oli yksinkertaisesti vaikeampi kontrolloida, filmeihin on tarttunut kaikenlaista ”epäasiallista” ja arkista tehdassalikäyttämistä. Altena antoi myös hyvän esimerkin kontekstoinnin olennaisuudesta: aikana, jolloin naisten tehdastyö ei ollut yleistä, tehdasryhmäkuvien funktio ei ollut vain osoittaa kuka oli

johtaja, vaan myös kertoa, ettei naistyöläisten oloihin liittynyt mitään epämoraalista. Toisaalta, toisin kuin tehtaanomistaja olisi halunnut, valokuvaamista käytettiin myös kapitalistisen voitontavoittelun vastaisesti. Esimerkiksi varhaiset naisasianaiset kampanjoivat lapsityön lopettamisen puolesta levittäen sitä koskevia valokuvia.

Maaliskuussa Brysselissä pidettiin myös Pecha Kucha -ilta. Japanista levinneessä tapahtumassa puhujat esittävät 20 kuvaa, 20 sekuntia per kuva. Aihepiirit vaihtelevat taiteesta tieteeseen. Perjantai-illan ilmaistilaisuus veti satamäärin yleisöä. Kuva: Riitta Oittinen 2009.

Konferenssin viimeinen puhuja, historiantutkija Kees Ribbens onnistui kokoamaan joitain teemoja. Hänestä historiantutkijat ovat poteneet jopa jonkinlaista ikonofobiaa, vaikkei kulttuurista muistia yksinkertaisesti ole ilman kuvia. Teemapuistojen ohella esimerkiksi elokuvat, televisio ja internet käyttävät kuvia tehdessään historiaa näkyväksi. Niihin liittyen Ribbens korosti, että ihmiset noukkivat paloja perinteestä ja perinneteollisuudesta makunsa mukaan. Konferenssissa oli kritisoitu sosiologeja huolettomasta menneisyys-käsitteen käytöstä; Ribbens käänsi kriittistä katsetta kohti historiantutkijoita: heidänkin pitäisi tunnistaa rajansa ja myöntää etteivät he aina hallitse muiden tieteenalojen menetelmiä.

Ribbensin luentoan liittyen esitettiin huoli siitä, että visuaalinen historia johtaisi tutkimuskohteiden valintaan mediaseksikkyuden perusteella, varsinkin koska varhaisemmista ajoista on niukasti materiaalia. Uhkakuvaa ei kuitenkaan pidetty todennäköisenä. Sen sijaan päädyttiin penäämään historiantutkijoilta uudenlaista luovuutta.

Yleisemmin ottaen visuaalisuuden tutkimukseen liittyvästä tiedon tarpeesta ja markkinaraosta kertoo, että aiheesta järjestettyjen seminaarien, kesäkoulujen ja konferenssien ohella kuvankäsittelyn teknisempää puolta koskevia kaupallisia opetuspaketteja ilmestyy

kuin sieniä sateella. Brysselin pieni konferenssi puolusti paikkaansa tapahtumavyöryssä: se oli inspiroiva kokonaisuus, joka todensi kuvallisten lähteiden potentiaalia. Samalla se muistutti kuvien käyttämisen vaativan tietoa, taitoa ja tekniikkaa.

Mikäli myönnetään, ettei visuaalista historiaa kannata jakaa karkeasti vain populaareihin kuvateoksiin ja niukkakuvaisiin tieteellisiin julkaisuihin, tilanne vaatinee orientoitumista myös tieteellisiltä kustantajilta. Julkaisukanavilla pitäisi olla taloudellisia ja teknisiä resursseja toteuttaa erilaisten ja uudenlaistenkin visuaalisten lähdemateriaalien esittämiskeinoja. Tämä koskee muun muassa verkkojulkaisemista, jossa visuaalisen tutkimusaineiston hyödyntäminen on nykyisin periaatteessa jo melko helppoa, havainnollista ja halpaa. Katsokaa vaikka joidenkin tutkijoiden yksityisiä blogeja tai kotisivuja.

***VTM Riitta Oittinen** on Brysselissä asuva Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksen jatko-opiskelija ja tiedetoimittaja.*